

**In het kader van de Zondagen van ons
Industrieel verleden 2000:**

**GRASTUINEN IN HET
ROMEINSE VELZEKE**

Peter Vander Plaetsen

**HET BEHEER VAN PARKEN EN TUINEN
EEN NIET VOOR DE HAND LIGGENDE KLUS**

Herman-J. Vanden Bossche

&

**BIBLIOGRAFIE INDUSTRIELE ARCHEOLOGIE
EN INDUSTRIELERFGOED IN BELGIE DEEL X**

Patrick Viaene

ROMEINSETUINSIER of GRASTUINEN IN HET ROMEINSE VELZEKE

DE GALLO-ROMEINSE TUIN VAN HET PAMZOV TE VELZEKE

Peter VanderPlaetsen, PAMZOV

Romeinen waren verzot op tuinen. Zij beschouwden deze artificiële landschappen als een overwinning van de rationeel denkende mens op de chaos van de natuur. Met hun tuinen wilden ze imponeren. Bij de aanleg staken ze hun zucht voor het extravagante en het exotische niet onder de tuinstoelen en dito banken.

Nagaan in hoeverre deze tuingedachte onze gebieden bereikten was een uitdaging die het Archeologisch Museum van Velzeke enkele jaren geleden aanging.

Uit het bronnenmateriaal wisten we te destilleren dat er geen villatuin was zonder waterpartij, tuinbeeld, pergola of bloempotten. Deze tot een architecturaal geheel verwerken, was de taak van tuinarchitect Benoit Fondu, die meteen te weten kwam dat zijn beroep Romeinse roots heeft.

De grootste zorg werd echter besteed aan de beplanting. Daarbij legden we de nadruk op die soorten die hier door invloed van de Romeinen geïntroduceerd werden. Het werd een indrukwekkende soortenlijst die ons toelaat te besluiten dat we de Romeinse invloed vandaag moeten zoeken in onze parken en tuinen.

Daarnaast laten wij bewust de natuur (een beetje) zijn gang gaan en zien we dat een aantal soorten 'on'kruid een plaatsje veroverd hebben.

Hoe luxueus de tuinen ook mochten zijn, de praktische geest van de Romeinen was nooit ver weg. Zo ontbrak een perk voor groenten en kruiden nooit en werden spijzen en vruchten geplukt uit eigen tuin bijzonder gewaardeerd.

Maar er valt wel meer achter te zoeken. Zo heeft iedere plant wel een eigen verhaal te vertellen. Ofwel horen we iets over de mythologie of magie. Andere planten verhalen dan weer over hun heilzame werking of precies het tegenovergestelde ...

Oorspronkelijke Romeinsetuinen met pergola's (Italië, Pompeï; linksboven) en/of waterpartijen (Portugal, Conimbriga; rechtsboven)

(foto's PAMZOV)

GRASTUINEN IN HET ROMEINSE VELZEKE

Dat Romeinen verzot waren op tuinen is geen onbekend gegeven. Kijken we maar naar de imposante paleis- en villatuinen die overal in het rijk aangelegd werden. Zelfs de keizer hield ervan zich na een drukke (?) dag terug te trekken in de behaaglijke groene rust. Tuinen vormden een belangrijk onderdeel van de bezitting en etaleerden mede de rijkdom, rang en stand van de eigenaar.

Nog geen tweeduizend jaar geleden was een tuin dé uiting van het menselijk heersen over de natuur. De Romeinen beschouwden die artificiële landschappen als een triomf van de rationeel denkende mens over de chaos van de natuur. Met hun tuinen wilden ze imponeren. In hun zucht naar extravagantie zocht men naar alles wat vreemd en exotisch was. Vreemde soorten

planten (en ook dieren) werden geïntroduceerd. Hoe exotischer en zeldzamer hoe liever. Over Mediterrane tuinen zijn we vrij goed ingelicht. In de eerste plaats laten een paar klassieke auteurs ons een kijkje nemen in een stads- of villatuin en vertellen ons (soms) wat er groeide en bloeide. Daarnaast is er het archeologisch onderzoek. Zo kent iedereen Pompeï en de villa's van Oplontis en Boscoreale in de omgeving, als een zeldzaam goed bewaard erfgoed. Minder bekend is echter dat ook de tuinen uitstekende gepreserveerd zijn. De onderzoekers konden niet alleen de structuur van tientallen terreinen achterhalen, ze slaagden er bovendien in de juiste soort van de beplanting te achterhalen. De verkoolde resten van takken, bladeren en wortels

waren hierbij zeer behulpzaam. Ook de talrijke fresco's van tuinen en planten op de villamuren openen een tijdsvenster. Deze gegevens zomaar klakkeloos overplanten naar onze regio zou wat al te gemakkelijk, maar vooral gevaarlijk, zijn.

Dat diezelfde Romeinen ook onze streken aandeden weet iedereen. Toch voelen we ons geroepen hier eventjes het stof van onze vaderlandse geschiedenis te blazen en u mee te geven dat Noord Gallië pas vanaf het begin van onze jaartelling een onverbreekelijk deel van het Romeinse Imperium uitmaakte. Uit een langzame assimilatie van de locale (Keltisch-Germaanse) bevolking met zijn eigen gebruiken en vreemde Romeinse elementen destilleert zich de Gallo-Romeinse

Romeinse mozaïeken evoceren een exotische planten- en dierenwereld (Bardomuseum, Tunis; boven en p. 2)

(foto's PAMZOV)

Vruchtenbomen zoals de kastanje (*Castanea sativa*) en tuinkruiden zoals marjolein (*origanum majoranoides*) werden uit het Middellandsezegebied bij ons geïntroduceerd door de Romeinen
(foto's PAMZOV)

cultuur. Onze gebieden werden niet gekoloniseerd maar geromaniiseerd.

We kunnen dan ook aannemen dat wanneer het regende in Rome, het druppelde in de uithoeken van het rijk. Dat in het zog van de verovering uiteindelijk ook de mediterrane tuingedachte de Alpen overstak wordt treffend geïllustreerd door bijvoorbeeld de machtige tuinen van Fishbourne (GB), Frocester Court (GB), Silchester (GB), Vienne (F), Vaisson (FR)... Sporen van dergelijke pracht en praal werden in onze streken nog niet aangetroffen.

We merken zelfs dat op gebied van Gallo-Romeinse tuinen ons bodemarchief nogal stilzwijgend is.

Als we in een iets bredere context grasduinen kunnen we toch een aantal elementen verzamelen dat in een Gallo-Romeinse tuin thuis hoort. In de eerste plaats mogen we aannemen dat het scheppen van een

artificieel landschap als een geschenk van Rome kan beschouwd worden. Geen Romeinse tuin zonder marmere fontein, zitbanken, pergola, bloempotten, *treilages*... dachten we. Voor de aanleg van de paden kozen we voor een verharding in Balegemse zandsteen. Op een centraal pleintje houdt Diana, godin van de jacht, een oogje in het zeil.

Zo sloop 2000 jaar na datum de Romeinse tuingedachte het Archeologisch museum van Velzeke binnen.

De volgende uitdaging was het bepalen van de beplanting. Voor het samenstellen van de plantenlijst werden diverse bronnen aangeboord. De meeste informatie vonden we opnieuw in de mediterrane wereld. Uit diverse bronnen distilleerden we een plantenlijst, waaruit de (meeste) niet winterharde soorten geweerd werden. Vervolgens toetsten wij de lijst aan de reeds in Noord-

Gallië aan de hand van zaden, vruchten, stuifmeel of hout geïdentificeerde planten. Het resultaat werd dan nog eens vergeleken met plantenresten afkomstig uit de pre-Romeinse periode.

Hieruit konden we afleiden dat tijdens de Prehistorie het stukje groen naast de woning beplant met alles wat eetbaar of anders bruikbaar was. Nutsplanten blijven tijdens de Romeinse periode in iedere tuin, hoe rijk ook, een belangrijke plaats innemen. Vruchten geplukt uit eigen tuin bleken een belangrijk goed.

Te Velzeke krijgen appel, peer, kweeper, perzik, zwarte moerbeien en vijg vaste wortel. Verder zorgt een met druivenranken overgroeide pergola voor lommer. Voor het planten van fruitbomen konden de Gallo-Romeinen putten uit de rijke Mediterrane traditie van het kweken en diversifiëren van fruitsoorten. Onder-

zoekers nemen aan dat alle gedomesticeerde vruchtenbomen bij ons werden ingevoerd. Daarnaast mogen we zeker Mediterrane invloed in de moestuin niet onderschatten. De locale bevolking maakte al snel kennis met vele tientallen nieuwe soorten groenten en kruiden.

We zijn er ons echter van bewust dat de keukenkruidentuin te Velzeke een te kleine oppervlakte kreeg toebedeeld. We wensten namelijk in de museumtuin de nadruk te leggen op de sierplanten, een nieuwigheid voor onze streken. Enerzijds ondersteunen diverse bomen en struiken de tuinarchitectuur. Buxus en palm werden tot ingewikkelde haagpatronen verwerkt. Wij volgen graag dit voorbeeld. Naast horizontale lijnen speelden de Romeinen graag met volumes. Wij kozen voor de jeneverbes, scherp peperboom, palmstruiken, en diverse rozenstruiken om verticale accenten te leggen. Op

een aantal zandstenen sokkels grote voorraadpotten waarin we het citroenboompje, de laurier, mirte, oleander en olijfstruik terugvinden. Juist, die moeten we tijdens de wintermaanden een ander onderkomen geven. In kleinere potten planten we lavendel en enkele soorten tuinkruiden.

Om het architecturaal karakter van ons stukje landschap nog te benadrukken worden een aantal planten, naar Romeins voorbeeld, langs een lattenwerk geleid. Onder de klimmers vermelden we klimop, lathyrus en reukerwt.

Anderzijds staan een reeks planten gewoon mooi te wezen, dat denken we althans. Aan de Romeinen danken we bloemen zoals de iris, anjer, Turkse lelie, witte lelie, gladiolen, saffraan, krokus, wijnruit en ancanthus.

Ook rozen worden aan Romeinse import toegeschreven. Toch vinden we in onze tuin wilde soorten zoals de

bosroos, egelantier en kaneelroos terug. Voor de inheemse planten viel onze keuze op aardakker, zeepkruid, groot kaasjeskruid, gewone ossentong, ooievaarsbek, robertskruid, knikkend nagelkruid, vingerhoedskruid, citroenkruid, Sint-Janskruid, kleine valerian, maarts viooltje, kleine maagdenpalm, herfststijloos en wilde hyacint. Maar deze kleuraccenten waren niet alleen voor de tuin voorbehouden. De eigenaars sneden wel eens een boeket. Vaak werden bloemen tot guirlandes en kransen gevlochten om het interieur te verfraaien.

De praktische geest van de Romeinen ging verder dan dat. Wanneer we dieper ingaan op onze soortenlijst merken we dat iedere plant wel een of andere functie te vervullen had.

Zo vormden de bloemen van viooltjes, rozen en lelies een belangrijk bestanddeel voor het vervaardigen

De Romeinen poogden sommige volgroeide mediterrane planten bij ons te doen aarden, doch dit lukte tot op de dag van vandaag slechts in uitzonderlijke omstandigheden: de citroen (links), lavendel (midden rechts) en de vijg (rechts)

(foto's PAMZOV)

Opium op basis van Papaver somniferus was al bij de Romeinen als genotmiddel bekend (links)

(foto PAMZOV)

De voorloper van onze tuinkabouter: de vruchtbaarheidsgod Piapus als tuingod van dienst

(foto PAMZOV)

van parfums.

Daarnaast is de heilzame werking van vele planten wel bekend. Wij vermelden bijvoorbeeld het gebruik van het zaad van kaasjeskruid als ontstekingsremmend middel, goudsbloem om kneuzingen en wonden te helen. Daarnaast kende men de laxerende werking van moerbeien en werd jeneverbes ook gebruikt als vrucht-afdrijvend middel. Zo kunnen we wel nog even doorgaan ...

Maar de mens was zich toen ook bewust dat planten ook voor minder fraaie doeleinden konden aangewend worden. Zo was de giftige werking van taxus alom bekend en werd de plant dan ook aan de godin van de onderwereld toegedicht. Een giftige plant die zichzelf in onze tuin nestelde is de wolfsmelk. Er zijn auteurs die beweren dat de ondergang van het rijk deels te wijten is aan hun kunde als gifmengers

en overdreven gebruik van genotmiddelen. Luistert de slaapbol niet naar de wetenschappelijke naam Papaver somniferus en is Somnus niet de Romeinse god van de slaap en dood? Toch eventjes vermelden dat het in ons klimaat niet mogelijk is opium uit de slaapbol te verkrijgen.

Langzaam dringen we dieper door in de wereld van de goden en magie. Zo werd jeneverbes verbrand voor de goden van de onderwereld. Hulst en klimop hadden reeds bij de Kelten de status van heilige planten bereikt. Ook beuk, eik, es, hazelaar, linde en taxus waren magische bomen.

Als laatste planten vermelden we de notelaar en de kastanje, beiden zo'n 2000 jaar geleden in onze streken geïntroduceerd. De notelaar, alom geapprecieerd om zijn vele goede eigenschappen, was aan Jupiter gewijd. Opmerkelijke geesten

zullen ongetwijfeld het kleine beeldje met het grote mannelijke orgaan in de tuin opmerken. Het is onze Priapus, een voormalige vruchtbaarheidsgod (wat duidelijk te merken is) die in het Romeinse pantheon gedegradeerd werd tot tuingod. Hij beschermt de tuin tegen ongenode betreders met de volgende vloek: *'Ik voorspel u, u kunt dit niet ontkennen: wie hier als dief binnengaat komt onzedig weer buiten'*. Wat hier tussen de regels te lezen valt laten we aan uw interpretatie over.

De tuin van Velzeke is (volgens ons) een verantwoorde samenvoeging van vele uiteenlopende elementen en gegevens. U zal ons dan ook niet horen beweren dat de bezoeker een typische Noord-Gallische tuin bewandelt ...

Ondertussen is de tuin drie jaar oud en heeft zijn volle wasdom bereikt. Jammer genoeg hebben we

naar onderhoud nog niet veel kunnen experimenteren. We lagen namelijk vast aan een onderhoudscontract. We dienden te ondervinden dat moderne tuinaanneemers er andere ideeën op na houden dan de ontwerpers. Vooral het feit dat uitgezaaide planten weggehaald werden en 'onkruid' systematisch geweed werd zat ons tegen. Uit de bronnen menen wij te kunnen afleiden dat de Romeinen niet zo fanatieke wiedereen waren. Wij willen nu evolueren naar wekelijkse onderhoudsbeurten met de hak. Een manier van onderhoud die zelfs een (overwerkte?) villa eigenaar aankon.

In de korte periode dat we het tuinonderhoud in eigen beheer uitvoeren merken we dat een aantal soorten zich spontaan genesteld hebben. Zo zijn bijvoorbeeld de reukloze kamille, bastaard wederik en klein hoefblad een vaste waarde geworden. Vermoedelijk ontsnap-

pen een aantal soorten aan onze beperkte botanische kennis. Anderzijds merken we de uitzaaiing van een aantal geplante soorten. Tot de actiefste kolonistoren mogen we de Sint-Janskruid, gewone ossentong, kleine valeriaan, groot kaasjeskruid en het komkommerkruid rekenen. Zo willen we onze tuin laten uitgroeien tot een

samenspel van aangeplante (exotische en inheemse) soorten en gasten die zichzelf uitgenodigd hebben. Deze aanpak wordt in ieder geval reeds gesmaakt door een aantal insecten. We konden dit jaar reeds enkele zeldzame gasten, zoals de koninginnenpage en de kolibrie vlinder, begroeten. Over de vraatzucht van het leliehaantje zijn

we minder enthousiast. Tuinarchitectuur en sierplanten zijn een fenomeen dat in het zog van de Romeinse verovering ook onze streken bereikten. Vermoedelijk waren de meeste tuintjes bescheiden van opzet. Maar zij die het zich konden permitteren legden hun tuinen aan om te imponeren en waren zeker niet vies van een vleugje exotis-

me.

Nu kan iedereen te Velzeke genieten van zo'n luxe villatuin. Maar we geven de bezoeker ook mee dat de Romeinse periode een duidelijke stempel drukte op onze flora (en fauna). De sporen van deze periode moeten we inderdaad in onze tuinen en parken gaan zoeken.

De groei van de Romeinse tuin van het PAMZOV tussen het begin van de aanleg in 1996 en ons bezoek midden 2000
(foto's PAMZOV)

